

Franz König bíborossal

König bíboros 1905. augusztus 3-án született. Rómában, a Collegium Germanicumban végezte filozófiai és teológiai tanulmányait, Sankt Pöltenben lett hittanár s nagyhatású ifjúsági lelkipásztor a Gestapo zaklatásai ellenére. A háború befejezése után habitált a bécsi egyetemre, majd a salzburgi teológiai főiskolára hívták meg a morális tanárának. Ekkor írta meg világhíressé lett, háromkötetes művét a világ nagy vallásairól. 1952-ben szentelték címzetes püspökké, a Sankt Pölten-i egyházmegye segédpüspökeként. 1956-ban XII. Piusz pápa nevezte ki bécsi érsekké, 1958-ban lett bíboros. 1985-ben, 80 éves korában vonult nyugalomba. A II. Vatikáni zsinat egyik kiemelkedő személyisége, megalapításától kezdve hosszú éveken át a Nem-hívők Titkárságának elnöke volt.

— *Milyen élményeket őriz római éveiből?*

— Szívesen gondolok vissza filozófiai tanulmányaimra. Éppen Arisztotelészt tanultuk, az Első Mozdulatlan Mozgatóról szóló tézisét. S összehasonlítottuk Szent Tamással, aki így magyarázza Arisztotelészt: ez az Első Ok — Isten, „aki legyen áldott mindörökké”. Éppen ezt a mondatot olvastam, amikor megszólaltak Rómában a húsvéti harangok, s én úgy éreztem, a teremő Úristen dicséretét zengik.

Szememben van ma is a Capitolium. Itt állt valaha a csodálatos Forum, a nyüzsgő római élet középpontja. S ahogy ma széttekintek rajta: a hajdan gyönyörű épületekből csupán romok maradtak meg. Ekkor éltem át először a múlandóság élményét: így múlik el a világ dicsősége. A 93. zsoltár fohásza jutott eszembe: „Trónod szilárdan áll kezdet óta, te, Uram, öröktől fogva vagy.”

A harmadik pedig az egyház egyetemességének élménye. Fialat koromtól kezdve vonzott a nyelvek és a vallások sokfélesége. Egyszer a Szent Péter bazilikába mentünk pápai misére. A legkülönbözőbb nyelveket hallani, a legkülönbözőbb színű arcokat látni mindenfelé. Csöndes zsongás tölti be a hatalmas templomot, még akkor is, amikor — a pápa érkezésekor — felharsannak a fanfárok, s megszólal az orgona, majd a kórus. De átváltoztatáskor egyszerre elcsöndesedik a hatalmas tömeg, s a misztérium előtt leboruló áhitat tölti be a templomot.

— *Bécsi érsekként sok támadás is érte a szocialistákkal való kapcsolataid miatt. Egyesek „a nagy hiúépítőként” dicsérték, mások viszont „vörös kardinálisnak” gúnyolták.*

— Innitzer bíboros utódként kerültem Bécsbe. Sokfelé hívtak gyűlésekre, előadást tartani, világi társulatok, így a szakszervezetek is. Elvállaltam, de nyíltan hirdettem: nem vagyok egyik pártiak sem a püspöke, nem tartozom sem

csak a munkaadókhöz, sem csak a munkavállalókhöz. Minden katolikusnak (s ez akkoriban Bécs lakosságának kilencven százalékát jelentette) vagyok a püspöke, hiszen az egyház mindenkiért van. Hozzátettem azt is, hogy ez nem volt mindig így az egyházon belül sem. De valahányszor az egyház politizálni kezdett, annak mindig súlyos következményei voltak. Nekünk is tanulnunk kell a múltban elkövetett hibáinkból.

— *Hogyan fordult érdeklődése a vasfüggöny mögötti országok felé?*

— Régről szoros kapcsolatban álltam Setepinac bíborossal, Zágráb érsekével, letartóztatása előtt, majd után is.

Akkoriban a vasfüggöny még átjárhatatlan volt, 1960-ban mégis megpróbáltam vízumot kérni Jugoszláviába, hogy részt vegyek Stepinac temetésén. Legnagyobb meglepetésemre meg is kaptam a vízumot. Ekkor Varasdin mellett súlyos autóbaleset ért, a jeges úton frontálisan összeütköztünk egy teherautóval. Sokáig feküdtem súlyos állapotban a helybéli kórház egyik szobájában. A falon mindössze egy Tito-kép lógott. Akkor gondolkoztam el rajta: nem az-e a Gondviselés akarata, hogy a bécsi érsek — földrajzi helyzeténél fogva is, hiszen a vasfüggöny közvetlen közelében él — viselje gondját a kelet-európai egyházaknak?

Felgyógyulásom után először Wiszinsky bíborost kerestem föl Varsóban. Aztán 1961-ben Mindszenti bíborost. XXIII. János pápa kért meg ró, hogy hívjam meg Mindszentyt a zsinatra. Szívesen eleget tettem kérésének, de fogalmam sem volt, hogyan jutok át a vasfüggönyön. A pápa a maga szokott humoros módján válaszolt. Menjen ki a pályaudvarra, vegye meg a jegyet, üljön fel a vonatra, és utazzon Budapestre. Feltételezem, hogy a magyar hatóságok azért engedtek be, mert úgy gondolták, arra akarom rábeszélni Mindszentyt, hogy hagyja el az országot. Erről azonban szó sem volt. A pápa elsősorban arra kért, hogy a nevében üdvözljem Mindszentyt, s adjam át a meghívást a zsinatra, hátha el tudna jönni, de ez csak másodlagos volt.

Soha nem fogom elfelejteni első utamat Magyarországra. Az osztrák követ a saját autóját küldte értem Budapestre. Még a püspöki palotában sem mondtam meg, hová indulok. Két rendőrtiszt elkísért a határig, s ott megmutatták a szögesdróttal, tankcsapdákkal teli határt. Elbúcsúztak tőlem, s nekiindultam a határállomásnak. Odaadtam az útlevelem, s elkészültem a hosszadalmas várátkozásra. Legnagyobb meglepetésemre szó nélkül visszaadták az útlevelem. A követségi sofőr időnként rámutatott egy-egy autóra, amely az út szélén állt, benne két emberrel: ezek a titkosrendőrség tagjai. Ilyenek vették körül az amerikai követséget is.

Beléptem a követségre, Mindszenty elém jött a szobája ajtajáig. Első kérdése ez volt: „Quid desiderat summus pontifex a me?” Mit vár tőlem a pápa? Én is latinul válaszoltam: Nihil. Semmit. Aztán bevezetett a dolgozószobájába — két szobás lakosztálya volt. A követség alkalmazottai elmondták: egyetlen látogatót sem fogadhat, csak gyóntatója keresheti föl havonta egyszer. Azonnal bekapcsolta a rádiót, teljes hangerővel, hogy a lehallgatókészülékeket semlegesítse. Folyékonyan beszélt latinul. Aztán angolra fordítottuk a szót, de ezen a nyelven nehezebben szólalt meg. Rögtön megéreztem, mennyire vágyik arra, hogy végre beszélhessen valakivel. Elbeszélte, hogyan él itt. Megmutatta azt a belső kis udvart, ahol esténként sétálni tud.

Attól kezdve gyakrabban fökerestem. Később egyszer sürgős vatikáni utasításra. Cicognani bíboros kért föl: „Utazzon azonnal Budapestre. Mindszenty bíboros el akarja hagyni az amerikai követséget. Ezt mindenképpen meg kell akadályozni.” Mindszenty bíboros ezzel fogadott: „Az amerikai kormány tárgyalásokat akar kezdeményezni a kommunista magyar kormánnyal. Ez ellen tiltakozásul elhagyom a követséget.” Azt válaszoltam: „Bíboros úr, mit ér el ezzel? Az utcán rögtön elfogják, börtönbe zárják, s a világ nem is tud többet Önről.”

Budapesti látogatásaim bátorítottak fel arra, hogy fölkeressem a többi országok üldözött püspökeit is. Erre nem kaptam semmilyen vatikáni utasítást. Csupán tudtukra akartam adni üldöztetésükben: az egyház törődik velük, nem hagyja el őket. Évekkel később, amikor a Vatikán tárgyalásokat kezdett a kommunista kormányokkal, akkor kérdeztek meg korábbi útjaimon szerzett tapasztalataimról. Az én útjaim bizonyára nem sokat jelentettek diplomáciai szempontból, de úgy érzem, mégis megerősíthetem az egyházak vezetőit hitükben, hűségük kitartásukban. Útjaim során személyesen tapasztalhattam, milyen szoros őrizetben tartották a püspököket, titkosan, de nyíltan is megfigyelés alatt tartották őket. Akadt olyan, aki a szobájában nem is mert beszélni velem, csak a lépcsőházban vagy a kertben.

Az egyház vezetése a hatvanas évek elején új álláspontot alakított ki a kommunizmussal kapcsolatban, és a távolságtartás, az elítélés politikáját a közeledés, a párbeszéd keresése váltotta fel. Ez az új, „keleti politika” hozott eredményeket, de bőségesen akadtak bírálói is.

— XII. Piusz a világháború előtt élesen elítélte a kommunizmust. 1934-ben a Szent Officium dekrétumot adott ki, amely kiközösítéssel sújtotta azokat, akik a kommunistákkal együttműködnek. Ehhez bizonyára hozzájárult egyfelől a nemzeti szocializmus növekvő veszélye, másrészt a nyugaton megerősödő kommunista mozgalom. Akkoriban sokan azt gondolták, hogy a kommunistákkal nem lehet szóba állni, el kell őket szigetelni.

— Ez a szemlélet XXIII. János pápa idején alapvetően megváltozott. Ő nem a nagy politikai koncepciók embere volt, hanem ízig-vérig lelkipásztor, aki minden embert megpróbált megszólítani. Így tett a kommunistákkal is. Ez aztán erősen növelte az olasz kommunista párt tekintélyét, ami meg is mutatkozott a következő választásokon. A pápát ekkor sok támadás érte. Emlékszem rá, mennyire bántotta őt, hogy a kommunisták előretöréséért őt tették felelőssé.

— Hadd térjünk vissza egy pillanatra XII. Piuszhoz. Szemére vetik, hogy a nácikat nem ítélte el olyan határozottan, mint a kommunistákat. Van igazság ebben a vádban?

— XII. Piusz sokáig volt nuncius Németországban, tökéletesen beszélt németül és szerette a németeket. Hitler uralomra jutásakor eleinte csakugyan fontolgatta, hogy valamilyen konkordátumot kellene kötni vele, ezek a tervek aztán természetesen megghiúsultak, amikor nyilvánvalóvá lett, hogy mennyire kegyetlen, elnyomó és igazságtalan diktatúra van kiépülőben. Az ellentét ekkor egyre élesebbé vált közve és a katolikus egyház között.

— XXIII. János pápa 1963-ban halt meg. A nagy kérdés ekkor az volt, vajon folytatja-e az új pápa az előző évben megkezdett zsinatot. Montini milánói érsek lett a pápa, VI. Pál néven. Rögtön bejelentette, hogy a zsinatot folytatni kívánja, mégpedig elődje

szellemében. A történelem nagy alakjának tartom őt. A zsinat fénye XXIII. Jánost ragyogja be, a zsinat terhét pedig VI. Pál hordozta.

A zsinat három titkárságot állított fel a nem katolikusokkal való kapcsolat felvételére. A Keresztény egység titkárságát XXIII. János pápa már a zsinat előtt létrehozta, első elnöke a német Bea bíboros lett, helyét aztán a holland Willebrands bíboros vette át, most pedig az ausztrál Cassidy érsek vezeti. A második titkárság a nem-keresztény vallásokkal keres párbeszédet, a zsidósággal, az iszlámmal, tehát a másik két nagy monoteista vallással, de aztán a nagy ázsiai és afrikai vallásokkal is, azokkal, is, amelyekben magának a vallásnak, az istenhitnek a fogalma is meglehetősen bizonytalan, mint például a hinduizmusban. E titkárság felállítását a zsinat ajánlotta a pápának. 1965-ben aztán felállították a Nem-hívók titkárságát is. A pápa ennek élére engem nevezett ki, Ekkor megkérdeztem a pápától, mit is jelent ez, kikkel kell párbeszédet kezdeményeznünk; a többi vallásokat nagyjából ismerem, de hogyan kezdjünk párbeszédet az ateistákkal? VI. Pál így válaszolt: „Usus docebit”, a gyakorlat majd megmutatja, mit kell tennie.

— *Hogyan vett részt Bíboros Úr a „keleti politika” kialakításában?*

— Ekkor kerestem kapcsolatot a marxistákkal, hiszen ez volt a legnagyobb, hivatalosan is ateista ideológia. Először Jugoszláviát kerestem fel. Azt az álláspontot képviseltem, hogy ha a kommunista kormányzat nem nyomja el a vallást, az egyházak életét, akkor tudunk párbeszédet kezdeni egymással. Emlékszem egyik beszélgetésemre az akkori kommunista Szlovénia miniszterelnökével. Megkérdeztem tőle: „Ha egy egyetemi tanár kifejtette növendékeinek a marxista filozófia tanait, hozzáteheti-e, hogy vannak más filozófiai rendszerek is, amik e kérdésekről másként vélekednek? Kifejthetik-e a keresztény világképet?” Egy pillanatig elgondolkodott rajta, majd így válaszolt: ha keresztény, akkor jobb, ha inkább matematikát tanít.

XXIII. János pápa elhatározta, hogy nem-katolikusokat is meghív a zsinatra megfigyelőként. Athenagorasz pátriárka ezt akkor elutasította. Az orosz egyház képviselői azonban a konstantinápolyi elutasítás ellenére megjelentek Rómában, a zsinat kezdetén, s anyomukban aztán eljöttek a többi ortodox egyházak küldöttei is. A zsinat utolsó nagy dokumentuma, a *Gaudium et spes*, Egyház a mai világban, részletesen foglalkozik az ateizmus kérdésével is. Nagy vita alakult ki a zsinaton, hogy a kommunizmust kifejezetten elítéljék-e. A kommunista országok püspökei ekkor nagyon határozottan kérték, hogy ne provokálják ezeket a kormányokat. Mint a nem-hívók titkárságának elnöke, én voltam a felelős e fejezetek elkészítéséért. Végül az a döntés született, hogy az élesen elítélő fogalmazást inkább elkerüljük.

Sok vita volt a vallásszabadság kérdéséről is, de ez akkoriban elsősorban nem az ateizmussal függött össze. Egyes nyugat-európai országokban — gondolok például Spanyolországra — a kormányzat sok szállal hivatalosan is kötődött az egyházhoz. Sokan kívánták ekkor, hogy definiálják, mit is jelent a vallásszabadság. Az államnak biztosítania kell az egyházak szabad működését, de a kettő nem fonódhat össze egymással.

— *A hatvanas években kezdődött a marxista-keresztény párbeszéd kísérlete is.*

— Marxista részről erősen szorgalmazták ezt a párbeszédet, részben propagandisztikus célzattal, részben pedig azért, hogy a másik oldalt, tehát a kereszt-

tényeket fellazítsák, ahogyan ezt a békepapi mozgalom esetében próbálták. Meg kell vallani, gyakran sok naivitással találkozhattunk abban, ahogyan a katolikusok fogadták ezeket a kezdeményezéseket.

— *Hogyan értékeli Biberos Úr a zsinatnak ezt a nyitását a világ felé ma, amikor inkább újra a falak építésének vagyunk tanúi?*

— Az I. és a II. Vatikáni zsinat között többek között az is nagy különbség volt, hogy az I. Vatikáni zsinat zárt ajtók mögött tanácskozott. Ez aztán sok gyanakvást, torz előítéletet váltott ki. A II. Vatikáni zsinat — a pápa kifejezett kívánságára — megnyitotta ablakait, s az egész világ szemtanúja lehetett a zsinat munkájának. Ennek eredményeképpen az egész világ igen nagy érdeklődéssel figyelte a zsinat munkáját.

Minden zsinat után hosszú ideig tart, amíg az eredményei gyümölcsöt hoznak és befogadásra találnak. Így volt ez például a tridenti zsinat esetében is. Nem kell csodálkoznunk rajta, ha ma is csak lassan válik közkinccsé a zsinaton kialakult új szemlélet.

— *Hogyan indult el a zsinat munkája?*

— A zsinat előkészítésére a pápa külön bizottságot hozott létre. Engem is meghívott. Különböző témákat kellett javasolnunk, olyanokat, amelyek a mai egyházban a legfontosabbak. Hatvan témát gyűjtöttek így össze, és rengeteg javaslatot, részletes megokolással. Kezdetből nyilvánvaló volt, hogy ennyi témával képtelenség foglalkozni. A zsinat első munkanapján felállt Liénart bíboros, s azt javasolta, hogy hozzunk létre különbizottságot a témák előkészítésére. Döpfner és Alfrink bíboros mellett én is tagja lettem ennek a bizottságnak. Az is nyilvánvalóvá lett: a zsinat az egyház legfőbb tekintélye, törvényhozó szerve, neki magának kell tehát meghatároznia azt is, hogy milyen témákkal kíván foglalkozni. Ekkor aztán szépen félretettük a sok-sok javaslatot, és végiggondoltuk, melyek azok a legfontosabb feladatok, kihívások, amelyek ma az egyház előtt állnak.

A vélemények persze eltértek egymástól. Egyesek szerint a liturgia a legártalmatlanabb téma, bár itt is jelentős változtatásokat javasoltak: az áttérést az anyanyelvre, a liturgia megújítását, a liturgikus tér átrendezését. A katolikus hívek azonban nem voltak felkészülve ezekre az újításokra, sokan megbotránkoztak rajtuk. Azzal vádolták a zsinatot, hogy megingatja az embereket a hitükben. Sok bizalmatlanság, vád és gyanakvás fogadta a liturgikus konstitúció rendelkezéseit. A lelkipásztori bölcsesség azt kívánta, hogy lassan, fokozatosan, kellő előkészítéssel vezessék be a zsinat előírásait.

A zsinat utáni években aztán újabb problémák jöttek felszínre. Kiderült, hogy a hívek, sőt a papok jórésze sem olvasta el alaposan a zsinati szövegeket, másrészt, hogy sokan csak néhány jelszót használtak fel a zsinatból. „Az egyház mindent modernizál, mindent megváltoztat, s ezáltal elveszti az eredeti lényegét.” Sokan félreértették a zsinat tanítását, s ezért aztán egyéni beállítottságuk szerint értelmezték, az egyházon belül, de az egyházon kívül is. A liturgiáról beszéltem az előbb, de sok hasonló gyanakvást, félremagyarázást és félreértést említhetnék például az ökumenikus mozgalom területén is.

— *Hogyan látja Biberos Úr a zsinat befogadását a volt kommunista országokban?*

— A kommunizmus összeomlása után lassan oldódik az a sokkhatás, amely ezeket az egyházakat érte. Sok országban nincsenek szemináriumok, könyvek, hivatások, hiányzik a hitoktatás, nem ismerik még a zsinati dokumentumokat sem. Albániában például egyetlen papszentelés sem volt lehetséges az elmúlt évtizedekben, olyan brutálisan üldözték az egyházat. Amikor a felszabadulás eufóriája 1989-ben elmúlt, rá kellett ébredni, hogy az egyháznak az újakezdés rendkívüli nehézségeivel kell szembenéznie. Ez új lehetőségeket nyit az ökumenikus kapcsolatokban is. Komolyan fölvetődik a kérdés, nem mehetnének-e vissza a nagy szakadások előtti egységhez. Korábban ezekben az országokban a keresztény egyházak közti dialógust mesterségesen is gátolták.

— *Hogyan látja Bíboros Úr a szekták terjedését Nyugat-Európában, s a kommunizmus alól felszabadult országokban?*

— Az ökumenikus párbeszéd a történelmi egyházakkal, az Egyházak Ökumenikus Tanácsához tartozó egyházakkal folyik. Az 1960-as évek végétől robbanásszerűen terjedni kezdtek az új szekták. Ezek most abba a vákuumba léptek be, amelyet a kereszténység ellangyosodása okozott a nyugati jóléti társadalomban. Itt Bécsben sem tudnám megmondani, hány szekta, vagy másképpen fogalmazva új vallási mozgalom működik, oly sok kisebb-nagyobb csoport található. Meglepően sok embert tudnak magukhoz vonzani, a hagyományos plébániáktól is, elsősorban a magányosokat, a világnézetükben vagy érzelmi világukban bizonytalanokat, akik úgy érzik, az egyház nem foglalkozik velük eléggé. Úgy is tekinthetjük őket, mint akik így protestálnak a mi elégtelen lelkipásztori módszereink ellen, s akkor bizony komoly lelkiismeretvizsgálatot kell tartanunk.

— *Hogyan telnek most Bíboros Úr napjai?*

— Korábban Bécs érseke voltam, most egyszerű káplánja. Sokfelé hívnak, bármálásra, előadásokra, lelkigyakorlatokra. Teszem a dolgomat, ameddig az Úr azt nem mondja: most már elég, gyere haza, barátom.

Lukács László

Számunk szerzői:

Aszalós János matematikus

Korzenszky Richárd bencés

Rónai Zoltán író, Madrid

Sumonyi Zoltán író, költő

Hollósi Éva művészettörténész

Eva Petrik tanár, az osztrák Katholische Aktion elnöke

Szabó Ferenc jezsuita